ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE
MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE
SERIA III *TOMUL XXIV* *MEM. 15*

UNGURII ÎN DACIA CARPATINĂ

DE

ION I. NISTOR
MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

MONITORUL OFICIAL ŞI IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ, BUCUREŞTI 1942

MEMORIILE SECŢIUNII ISTORICE

SERIA III

	Lei
TOMUL I, (1922—23)	100.—
TOMUL II, (1923—24)	130.—
TOMUL III, (1924—26)	840.—
TOMUL IV, (1924)	160.—
TOMUL V, (1925—26)	160.—
TOMUL VI, (1926—27)	300.—
TOMUL VII, (1927)	300.—
TOMUL VIII, (1927—28)	320.—
TOMUL IX, (1928—29)	200.—
TOMUL X, (1929)	400.—
TOMUL XI, (1930)	340.—
TOMUL XII, (1931—32)	300.—
TOMUL XIII, (1932)	300.—
TOMUL XIV, (1933)	300.—
TOMUL XV, (1934)	300.—
TOMUL XVI, (1934—35)	240.—
TOMUL XVII, (1935—36)	240.—
TOMUL XVIII, (1936)	250.—
TOMUL XIX, (1937)	280.—
TOMUL XX, (1938)	160.—
TOMUL XXI (1938—39)	250.—
TOMUL XXII (1939—40):	400.—
N. IORGA. — 1. O descoperire privitoare la biserica Sfântul Nicolae din Şcheii Braşovului. — 2. Încă o formaţiune romanică: Luxemburgul . .	15.—
ION I. NISTOR. Primele încercări de restaurare a oştirilor pământene .	15.—
G. G. MIRONESCU. Contribuţiune la biografia lui Constantin Negri. (Din corespondenţa dintre C. Negri şi Mihail Kogălniceanu)	6.—
ALEX. LĂPĔDATU. Un aventurier ungur în Principatele române, în epoca unirii lor (Gh. Bogáthy)	60.—
ION. I. NISTOR. Un proiect de organizare a oştirilor pământene din 1812	8.—
N. BĂNESCU. Maurocastrum — Mo(n)castro — Cetatea-Albă	10.—
G-ral R. ROSETTI. Ambulanţa doamnelor din Iaşi în 1877—1878 . .	15.—
HANS PETRI. O scrisoare necunoscută a domnitorului Constantin Mavrocordat din anul 1740	15.—
N. IORGA. Eminescu în şi din cea mai nouă ediţie	15.—
CONST. MOISIL. Probleme de numismatică românească	12.—
ANDREI RĂDULESCU. Note asupra justiţiei din Ţara-Românească la 1840	8.—
I. LUPAŞ. Descendenţa transilvană a lui Gheorghe Magheru şi relaţiunile lui cu ţărani sălişteni, în deosebi cu familia lui Dumitru Răcuciu . .	55.—
N. IORGA. Cărţi neaşteptate	15.—
G-ral RADU ROSETTI. Un nou studiu asupra artei militare la Români .	15.—

DESFACERE ÎN STRĂINĂTATE — VERTRIEB AUSSERHALB RUMÄNIENS :
OTTO HARRASSOWITZ, LEIPZIG

UNGURII ÎN DACIA CARPATINA

DE

ION I. NISTOR

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

Comunicare făcută în şedinţa intimă dela 13 Martie 1942

Incercarea Ungurilor de a năvăli prin Transdanuvia în imperiul roman de răsărit s'a lichidat cu o sângeroasă înfrângere a năvălitorilor. Pecenegii în unire cu Bulgarii le aplicaseră în anul 892 o lovitură aşa de simţitoare, încât triburile ungureşti fură silite să renunţe la planurile lor asupra Constantinopolului, fiindcă drumul prin Transdanuvia li se închisese pentru totdeauna. In urma acestui eşec nu le rămăsese altă cale de a pătrunde în imperiu, decât ocolind Carpaţii după pilda premergătorilor lor hunici şi avari. De aceea Ungurii se îndreptară spre miază-noapte, trecând prin regiuni locuite de Slavi, pentru a ajunge la izvoarele Prutului şi Nistrului. De acolo ei străbătură Carpaţii Păduroşi prin văile râurilor Laborcea, Latorcea, Modrog şi Tisa, pentru a descăleca în şesul Panoniei, aşa de potrivit pentru obişnuitul lor traiu de stepă.

După constatările istoricilor maghiari, numărul Ungurilor la descălecatul lor în Panonia nu era mai mare decât 200.000 de suflete, dintre care numai vreo 25.000 combatanţi [1]). Mărturiile contemporane ni-i înfăţişează ca pe o populaţie nestatornică ce rătăcea în şesul panonic, căutându-şi hrana zilnică din vânat şi pescuit. In şesurile întinse de pe ambele maluri ale Tisei, pe care ei le încercară curând după descălecat prin prădăciunile lor, Ungurii se loviră de populaţia băştinaşă aşezată, care după arătările celor mai vechi cronice ungureşti

[1]) I. Acsády, *A magyár birodalom törtenete*, III, p. 35.

se alcătuia din Slavi, Bulgari și *Vlahi*, adică *Romani* — quam terram habitarent Sclavi, Bolgari et Blacchi ac pastores Romanorum —[1]).

La invazia sa în Panonia, poporul unguresc se compunea din 7 triburi, cârmuite fiecare de câte o persoană principală — septem principales personae, qui Hetumoger dicti sunt —[2]). In urma înfrângerii sângeroase pe care triburile ungurești o suferiseră din partea coaliției pecenego-bulgare, căpeteniile lor — septemviri — se pătrunseră de necesitatea de a-și strânge rândurile și de a recunoaște un comandament unic în conducerea lor. In scopul acesta cele șapte căpetenii de triburi, pe care Constantin Porfirogenetul le numește *voevozi* — βοεβόδος —[3]), se înțeleseră încă în Atelkuz să aleagă pe Almus conducător și povățuitor peste ei — ducem ac praeceptorem — și să-i jure credință și ascultare — juramentum —[4]).

In puterea actului de alegere, consfințit prin jurământ, demnitatea de duce și preceptor era ereditară în familia lui Almus, iar bunurile dobândite prin luptele lor în comun urmau să aparțină tutulor — ut quicquid boni per labores eorum acquirere possent, nemo eorum expers fieret —. Numele celor septemviri — VII virorum — erau următoarele: *Almus*, tatăl lui *Arpad*, *Eleud*, tatăl lui Zobolsu, *Cundu*, tatăl lui Curzan, *Ound*, tatăl lui Ete, *Tosu*, tatăl lui Lelu, *Huba*, din care se trage neamul lui Zemera și *Tuhutum*, tatăl lui Horca[5]). Sub conducerea acestui *septemvirat* descălecară Ungurii în Panonia, în anul 896, unde, îndată după descălecat, Almus proclamă pe fiul său *Arpad* duce și preceptor al Ungurilor — filium suum Arpadum ducem ac praeceptorem constituit —[6]). Noua căpetenie a Ungurilor avu de susținut lupte grele cu indigenii, până ce numai la anul 903 izbuti să cucerească regiunea dintre

---

[1]) Anonymi Belle Regis Notarii, *Gesta Hungarorum*, ed. G. Popa-Lisseanu, în « *Izvoarele Istoriei Românilor* », I, cap. IX, p. 32; *Cronica lui Nestor*, ed. G. Popa-Lisseanu. în « Izv. *Ist. Rom.* » vol. VII, cap. III și VIII.

[2]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. I, p. 26.

[3]) Constantin Porfirogenetul, *De adm. imper.*, cap. 38, ed. Bonn, III, p. 168.

[4]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. V, p. 28.

[5]) *Ibid.*, cap. VI, p. 29.

[6]) *Ibid.*, cap. XIII, p. 36.

Tisa și Bodrog până la Ugocea — totam terram, que est inter Thisciam et Budrug usque ad Ugosam — [1]). De acolo Ungurii porniră spre cetatea Borsova pe Tisa care era păzită de ostașii ducelui *Salan*, al cărui ducat cuprindea mesopotamia panonică dintre Tisa și Dunăre.

Străbunul ducelui Salan fusese marele Kean — magnus Keanus — care ocupase această țară după moartea lui Attila, pornind din Bulgaria cu sfatul și ajutorul împăratului Grecilor — de Bulgaria egressus auxilio et consilio imperatoris Graecorum praeocupaverat terram illam — [2]). Este incontestabil vorba de o înjghebare politică locală pe ruinele marelui imperiu avar, asupra căruia ridicau pretenții de supremație atât Bulgarii, cât și Moravii. Populația este arătată ca slavă și bulgară. La stăruința lui Arpad, ducele Salan cedă Ungurilor de voie de nevoie o bună parte din ducatul său [3]).

Trecând pe malul stâng al Tisei, Ungurii se loviră de împotrivirea lui *Menumorut*, nepotul lui Morut și ducele vechii *Dacii Porolissense* cu cetățile *Bihor*, *Satumare* și *Salaj*. Solii lui Arpad cerură lui Menumorut largi cesiuni teritoriale în temeiul pretinselor drepturi ale stăpânului lor, moștenite dela Attila, al cărui urmaș se pretindea a fi. La revendicările solilor lui Arpad, ducele Menumorut răspunse cu demnitate, că nu-i poate ceda nicio palmă din pământul Daciei, fiindcă chiar dacă Attila a răpit pe vremuri prin violență această țară dela *strămoșul său*, acuma, grație protectorului său, împăratul din Constantinopol, nimeni nu i-o mai poate smulge din mâni — qui etiam violentia manu rapuerat terram hanc ab *athuo meo*, sed tamen per gratiam *domini mei* imperatoris Constantinopolitani, nemo potest auferre de manibus meis — [4]). Răspunsul lui Menumorut este cea mai bună dovadă pentru persistența tradiției *romane* în vechea Dacie Porolissensă. Monumorut considera pe împăratul roman, căruia Attila îi răpise Panonia, ca pe străbunul său, iar pe împăratul roman din Constantinopol ca pe sfetnicul și protectorul său. Ducatul său bihorean

[1]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XI. p. 34.
[2]) *Ibid.*, cap. XII. p. 35.
[3]) *Ibid.*, cap. XX, p. 41.
[4]) *Ibid.*, cap. XX, p. 41.

1*

era privit ca parte a *Romaniei*, adică a imperiului roman de răsărit, numit mai apoi și bizantin. După arătările cronicei, ducatul lui Menumorut ar fi fost locuit de niște seminții, numite Cozar — gentes Cosar qui dicuntur — [1]). Cozarii aceștia au fost identificați cu Chazarii, o seminție înrudită cu Ungurii și venită probabil deodată cu ei acolo [2]). In realitate majoritatea covârșitoare a supușilor lui Menumorut se compunea din *Daco-Romani*, precum indică și numele cetății Satumare care nu putea fi impus localității decât de o populațiune daco-romană. « *Castrum de Szatmar* » adică cetatea Satului-Mare este pomenită în privilegiul regelui Andrei al II-lea din 1230, prin care coloniștii germani din Bavaria, chemați acolo de principesa Gisela, soția lui Ștefan cel Sfânt — qui se dicebat in fide Dominae Keyslae ad Hungariam convenisse — pentru a constitui în suburbia cetății o așezare a lor numită Szathmar-Némethi, adică Satul-Mare Nemțesc [3]).

Ducele Arpad însărcină cu expediția împotriva lui Menumorut pe trei dintre septemviri și anume pe Tosu, Eleud și pe Tuhutum, care, forțând vadurile Tisei, pătrunseră în Dacia bihoreană, unde cuprinseră o localitate după alta, până ce ajunseră la cetatea Satumare, pe care o cuprinseră numai după o luptă îndârjită de trei zile [4]). De asemenea căzu în mâinile Ungurilor și cetatea *Salaj* [5]). Mai rămase cetatea Bihorului unde Menumorut opuse năvălitorilor o îndârjită împotrivire. Dar în cele din urmă voievodul Daciei porolissense se văzu silit să capituleze, consimțind la căsătoria fiicei sale cu Zulta, fiul lui Arpad, dându-i de zestre ducatul său bihorean. In schimb cuscrul său Arpad îi cinsti cetatea Bihorului — duci Menumorut daret Byhor castrum [6]) — ca feud unguresc. Nobilul Veluquin care realizase această transacție politică și matrimonială primi în dar ținutul *Zarandului* —

[1]) *Gesta Hungarorum*, cap. XI, p. 34.

[2]) N. Drăganu, *Românii în veacurile al IX—XIV-lea pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933, p. 533 urm.; L. Pic, *Der nationale Kampf gegen das ungarische Staatsrecht*, Leipzig, 1882, p. 13 urm.

[3]) Fejer, III, 2—24; cfr. I. L. Pic, *Zur rumänisch-ungarischen Streitfrage*, Lipsca, 1886, p. 23.

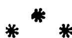
[4]) *Gesta Hungarorum*, cap. XX, XXI, XXII, p. 40 urm.

[5]) *Ibid.*, cap. XXIV, p. 44.

[6]) Ibid., cap. L și LI, p. 64 urm.

Veloquio dedit comitatum de Zarand — care cuprindea o bună parte din regiunea Munților Apuseni [1]). Astfel reușiră Ungurii după relatările cronicei lor naționale să cuprindă Dacia superioară, parte prin luptă, parte prin legături matrimoniale, și să aducă astfel populațiunea băștinașă daco-romană sub supremația lor. Menumorut și cu ai săi se contopiră curând cu pătura conducătoare ungară, câtă vreme masa populației daco-romane nu avu decât să încerce o nouă stăpânire barbară, pe care soarta vitrigă i-o aruncase asupra-i, asemănătoare stăpânirii hunice și celei avare. Prin supunerea lui Menumorut drepturile voievodale asupra Daciei Porolissense trecură asupra lui Arpad și asupra urmașilor săi, drepturi cu care aceștia învestiră pe unii dintre înalții lor demnitari.

Cât privește numele *Morut* și *Monumorut*, părerile asupra originii sunt împărțite. Morout ar însemna în ungurește Morav, ceea ce ar indica o legătură oarecare cu principatul morav al lui *Moimir* și *Svatopluc.* Cronica lui Keza arată pe Morut ca părinte al lui Svatopluk [2]). Explicația numelui rămâne în seama cercetărilor viitoare. In sprijinul acestora ținem să atragem atențiunea asupra văii *Moromărut* din județul Soroca care pornește la comuna Drochia și se deschide larg în valea Țarigradului lângă cătunul Turca [3]). Păstrarea acestui nume așa de exotic în Basarabia românească își are semnificația sa, arătând că numele de Menumorut nu era necunoscut în teritoriul locuit de Români.

După consolidarea supremației lor asupra Daciei bihorene, Ungurii încercară să pătrundă și în *Dacia Apulensă* sau ultrasilvană, cum o numeau ei după așezarea ei dincolo de Munții Apuseni — *terra ultrasilvana* — din punctul lor de vedere. Cu explorarea și cucerirea acestei regiuni fusese încredințat *Tuhutum,* unul din septemvirii cârmuitori ai Ungurilor. Domnia în Dacia Apulensă o deținea pe timpul descălecării Ungurilor

[1]) *Gesta Hungarorum,* cap. LII, p. 65.
[2]) Simon Keza, *Chronicon Hungaricum,* l c., IV, § 7, p. 37. N. Drăganu, *o. c.,* p. 289 urm.; C. Diculescu, *Die Gepiden,* I, p. 188.
[3]) Z. Arbore, *Dicționarul Geografic al Basarabiei,* p. 147.

un oarecare *Vlah Gelu* — Gelou quidam Blacus dominium tenebat —[1]). Vechea cronică ungurească arată că pământul Daciei ultrasilvane era străbătut de cele mai frumoase râuri, din nisipul cărora se culegea cel mai bun aur. Cronicarul laudă bogăția de sare a țării, iar trecând la descrierea locuitorilor, el îi arată ca pe oamenii cei mai nevoiași din lume. Ei erau *Vlahi și Slavi* cari nu aveau alte arme decât arcuri și săgeți, iar ducele lor Gelu ar fi fost prea puțin statornic și nici nu ar fi avut ostași buni la îndemână, cu ajutorul cărora să se împotrivească vitejiei Ungurilor; și aceasta cu atâta mai puțin cu cât ducele Vlahilor avea de suferit foarte multe neajunsuri din partea Cumanilor și Pecenegilor — habitatores terrae illius veliores homines essent totius mundi, quia essent Blassi et Sclavi, quia alia arma non habent, nisi arcum et sagittas, et dux eorum Gelou minus esset tenax et non haberet circa se bonos milites, et auderent stare contra audatiam Hungarorum, quia a Cumanis et Picenatis multas iniurias paterentur —[2]).

Iată una din cele mai vechi și mai prețioase mărturii istorice asupra stărilor politice, etnografice și economice din Dacia Apulensă dela finele secolului al IX-lea și începutul secolului al X-lea. Stăpânitor al țării era Românul Gelu, care avea cete de ostași în jurul său, înarmați cu arcuri și săgeți, și care avea de susținut mereu lupte grele în contra Pecenegilor și Cumanilor. Populația țării era constituită din *Vlahi* sau *Români*, urmașii vechilor provinciali daco-romani, pe lângă care se aciuiseră diverse seminții slave, care cu vremea fură absorbite de Români, lăsând doar în limbă și toponimie urme vizibile de vremelnica lor sălășluire pe pământul bătrânei Dacii Carpatine. Cât privește triburile acestea slave, care în drumul lor spre Peninsula Balcanică poposiseră un timp oarecare în Dacia, nu avem nicio altă informație istorică decât simpla mențiune a lor în cronica notarului anonim și în cronica lui Nestor. Izvoarele documentare din secolul al XI-lea și al XII-lea nu amintesc în Dacia decât de Sași, Secui și Vlachi, adică Români. De Slavi, oricare ar fi fost numele lor gentilic, nu se face în documentele timpului nicio mențiune. Tot ce s'a

[1]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XXIV, p. 44; cfr. N. Drăganu, *o. c.*, p. 427 urm.
[2]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XXV, p. 45.

scris și s'a susținut despre prezența Slavilor în Dacia, s'a întemeiat exclusiv pe considerațiuni glotologice, derivate din toponimie și onomastică. Dar multe din rezultatele acestor cercetări sunt și rămân discutabile până la confirmarea lor prin mărturii istorice. De asemenea nu trebue să scăpăm din vedere că multe toponimice și onomastice considerate ca slave, fac parte din străvechiul patrimoniu geto-dacic al limbii noastre. Deși Dacia era înzestrată de natură cu cele mai alese daruri ale sale, populația aborigenă *dacoromană*, iobagii de mai târziu, trăiau, după arătările cronicei, în cea mai neagră mizerie din cauza aservirii lor cuceritorilor barbari de toate rasele, cărora le urmară Ungurii lui Arpad.

In continuare cronica ne desfășoară un impresionant tablou asupra primelor ciocniri dintre Români și Unguri, care nu înfățișau decât preludiul luptelor seculare dintre aceste două neamuri pentru stăpânirea Daciei. Cu îngăduința lui Arpad, căpetenia Ungurilor Tuhutum trecu din Dacia bihoreană în Dacia ultrasilvană, deschizând lupta împotriva lui Gelu, voievodul Românilor — contra Gelou, ducem Valachorum —. Primind vestea despre invazia Ungurilor în țara sa, Gelu își adună oastea și porni călare în cea mai mare grabă întru întâmpinarea năvălitorilor pentru a le închide calea în porțile Mezeșului (Mezieș). Dar Tuhutum, străbătând pădurea într'o singură zi, ajunse la malul Almașului, un afluent al Someșului. Acolo ambele armate ajunseră față în față, despărțite una de alta numai de apa Almașului. In cursul nopții Ungurii trecură neobservați râul și deschiseră lupta împotriva Românilor. Şi s'au luptat cu ei cu înverșunare, zice cronica, până ce oștirea lui Gelu fu biruită; mulți dintre ostașii români fură uciși și încă mai mulți făcuți prizonieri. Ducele Gelu, când văzu aceasta se retrase în grabă cu restul arcașilor săi — sagittari — spre cetatea de pe Someș. Dar el fu urmărit de ostașii lui Tuhutum și ucis lângă Căpuș, un afluent al Someșului — qui cum fugeret, properans ad castrum suum iuxta fluvium Zomus positum, milites Tuhutum audaci cursu persequentes, ducem Geloum iuxta fluvium Capus interfecerunt — [1]). Aflând despre moartea voievodului lor,

[1]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XXVI și XXVII, p. 45.

căpeteniile Românilor se supuseră lui Tuhutum și-i jurară credință.

După înfrângerea lui Gelu, Ungurii supuseră Dacia Apulensă supremației lor, la fel cum procedaseră și cu Dacia Porolisensă. Drepturile voivodale ale lui Gelu trecură asupra lui Tuhutum, care le exercită în numele lui Arpad. Dar cum numărul Ungurilor biruitori era disparent de mic, față de populația română băștinașă, aceasta covârșea pe Unguri în toate domeniile vieții obștești. Ea își continua vieața de mai înainte, răspunzând noilor stăpâni prestațiile ei în bani și în natură după obiceiul țării. Dela retragerea legiunilor din Dacia nu era doară aceasta prima schimbare de stăpânitori barbari, ci ea încheia doară seria acestora prin supremația ungurească ce avea să se permanentizeze mai multe secole.

Urmașul lui Tuhutum în stăpânirea Daciei ultrasilvane a fost fiul său *Horca*, după care a urmat *Giula*. Despre acest Giula, cronica pictată dela Viena susține că el ar fi descoperit, cu ocaziunea unei vânători, ruinele unei vechi cetăți romane — erat ipse Gyula dux magnus et potens, qui civitatem magnam in Erdelw in venatione sua invenerat, qui iam pridem a Romanis constructa fuerat — [1]). Vechea cetate romană, descoperită de Giula, era după toată probabilitatea *Apulum* pe Mureș, capitala Daciei centrale sau apulense. Giula restaură cetatea și-și așeză scaunul de domnie în ea, numindu-o *Alba Giulae*, adică Alba lui Giula, ungurește *Fejérvár*, nemțește Weissenburg, slav. Bielgorod, Bălgradul sau Alba-Iulia noastră [2]). Forma de Alba Giulae apare în documentele latine medievale.

Lui Giula îi urmă în domnia Daciei ultrasilvane nepotul său de frate, numit *Giula cel Mic* — minor — care se identificase tot mai mult cu păsurile și datinile supușilor săi valahi sau dacoromani, căutând să restabilească vechile raporturi politice cu imperiul roman de răsărit, care tocmai în vremea sa, sub domnia împăratului Vasile al II-lea Bulgaroctonul,

---

[1]) *Chronicon Pictum Vindobonense*, ed. G. Popa-Lisseanu, în « *Izv. Ist. Rom.* » vol. XI, cap. XV, p. 21.

[2]) *Teleki, Okmánytár*, I, pp. 146 și 152; V. Motogna-Deș, *Wann und von wem haben die Ungarn Siebenbürgen erobert?*, în « *Ostland* », vol. VI, fasc. 3.

cucerise ţaratul bulgar dela Dunăre şi restabilise astfel vechile granițe ale Romaniei de-a-lungul limesului dunărean. Şi istoricii maghiari recunosc că pe timpul lui Ştefan cel Sfânt politica Daciei era îndreptată spre Sud-Est mai ales din cauză că populaţiunea dacoromană băştinaşă aparţinea bisericii răsăritene cu scaunul patriarhal la Constantinopol [1]). După ştirile bizantine Giula cel Mic primise pe la 950 botezul la Constantinopol după ritul ortodox şi tot el chemase în ţara sa pe episcopul *Iroteiu* [2]).

Orientarea sa politică spre Constantinopol nu era însă după placul Ungurilor arpadieni, care năzuiau spre apus şi se prinseră din vreme în mrejile politicei papale dela Roma. De aceea Ştefan cel Sfânt, îndată după încoronarea sa ca rege apostolic al Ungariei, deschise ostilităţile în contra lui Giula cel Mic din Dacia ultransilvană, sub pretextul că se arătase necredincios, că nu voia să devină creştin — după ritul catolic — şi pentrucă uneltea mereu împotriva stăpânului său, regele — quod in fide esset vanus et noluit esse christianus et multa contraria faciebat — [3]). Cronicarul Simon Keza arată că Giula fusese ridicat împreună cu soţia şi doi fii ai săi şi încarcerat în Ungaria — Jula cum uxore et duobus filiis in Hungariam adducto — iar ţara sa încorporată Panoniei — adiuncto Pannoniae — [4]). Cronica pictată dela Viena relatează că regele Ştefan ar fi procedat astfel în contra lui Giula, fiindcă deşi i se atrăsese de repetate ori luarea aminte, el totuşi nu s'a întors la legea creştină şi nici n'a încetat de a comite ilegalităţi faţă de Unguri — hoc autem ideo fecit quia saepissime amonitus a beato rege Stephano nec ad fidem Christi conversus, nec ab inferenda Hungaris iniuria conquievit — [5]). Mărturiile vechilor cronice ungureşti cu privire la campania împotriva lui Giula sunt confirmate şi prin relatările cronicei germane dela Hildesheim, care arată la anul 1003 că regele Ştefan a pornit cu oaste în contra unchiului său

[1]) I. Lupaş, *Voivodatul Transilvaniei în secolul al XII-lea şi al XIII-lea*, în « *Studii, Conferinţe şi Comunicări Istorice* », II, p. 9.

[2]) Scylitzes, II, p. 328; Kedremus, 2.636, ed. Paris; Zonaras, 2, p. 152; cfr. *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*, Sibiu, 1934, p. 18 urm.

[3]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XXVII, p. 46.

[4]) Simonis de Keza. *Chronicon Hungaricum*, l. c., cap. II § 1, p. 45.

[5]) *Chronicon Pictum Vindobonense*, l. c., cap. XXXVII, p. 32.

Giula — Stephanus rex Hungaricus super avunculum suum regem Julum cum exercitu venit —[1]). Din relatările de mai sus rezultă că Dacia Apulensă a ducelui Gelu a continuat să-şi păstreze fiinţa sa politică aparte şi sub Tuhutum, Horca, Giula şi Giula cel Mic mai bine de o sută de ani, până în timpul lui Ştefan cel Sfânt. Deci numai la anul 1003 străvechiul voevodat românesc din Dacia Apulensă a fost cucerit de Unguri şi înglobat regatului unguresc. Atribuţiunile voevodale asupra Daciei ultrasilvane trecură ca şi cele asupra Daciei bihorene, în seama regelui Ungariei, care le încredinţă unor înalţi demnitari dela curtea sa.

Relatările notarului anonim au fost supuse celor mai pătimaşe critici. El şi-a cules informaţiunile sale din tradiţiile locale şi din cântecele de vitejie ale Ungurilor în care se preamăreau luptele acelora cu Românii din Daciile Carpatine. Notarul, al cărui anonimat n'a putut fi încă identificat definitiv nici cu « *P(etrus) dictus magister* » al regelui Bela al II-lea (1131—1141) şi nici cu « *P(aulus) regalis notarius* » al lui Bela al III-lea (1173—1196)[2]), nu avea niciun interes să născocească dela sine asemenea lupte, dacă ele nu ar fi avut un substrat real[3]). Menţionarea Românilor în vechile cântece populare ungureşti, din cuprinsul cărora pare să se fi inspirat cronicarul, prezintă prin faptul acesta însuşi o dovadă de mare preţ[4]). Dacă toate numele şi faptele menţionate de notarul anonim ar fi potrivite cu adevărul istoric, am avea de sigur o mărturie narativă preţioasă a prezenţei mai vechi a Dacoromanilor în teritoriile unde au fost surprinşi de cuceritori. Dar tocmai păstrarea prin legendă, prin cântece vitejeşti şi balade populare a acestor vechi amintiri, oricât de schimbate ar fi ele în amănunte, indică mai mult decât orice mărturie patriotică, adânca întipărire pe care aceste lupte grele, purtate cu

---

[1]) *Monumenta Germaniae Scriptores*, III, p. 92.

[2]) Jakubovich Elek, *P. mister*,-*Adalékok az Anonymus kérdéshes*, Budapesta, 1925, şi *Magyar Nyelv*, XXI, 1925; A. Eckhardt, *L'énigme du plus ancien historien hongrois*, în « *Revue des études hongrois* », III (1925); cfr. B. Hóman, în *A Szent-Laszlókori Gesta Ungarorum és XII—XIII szazadi leszármazoi*, Budapesta, 1925; cfr. N. Drăganu, *Românii în veacurile al IX—XIV-lea, pe baza toponimiei şi onomasticei*, p. 7 urm.

[3]) P. Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, p. 246 urm.

[4]) N. Iorga, *Ist. Rom.*, III, p. 46.

atâtea jertfe de sânge împotriva populațiunii autohtone românești, au lăsat-o în sufletul popular al cuceritorilor [1]). Și aceasta cu atâta mai mult, cu cât izvoarele decumentare lipsesc aproape cu totul până în a doua jumătate a secolului al XII-lea, când s'a organizat cancelaria regală a Ungariei. Până atuncia actele publice se încheiau mai mult oral [2]). O pecete regală s'a păstrat numai dela regele Ladislau cel Sfânt din 1090 [3]).

Astfel se explică faptul că regii Ungariei și după înglobarea teritoriilor celor două ducate sau voievodate românești din cele două Dacii, porolissensă și apulensă, respectară tradionațilele alcătuiri politice și militare ale acestora, păstrând pentru aceste regiuni străvechea instituție voievodală și însărcinând cu administrarea lor chiar doi voievozi în locul celor doi duci vasali de până atuncea. Numai în cursul timpului Dacia bihoreană a fost unită cu cea ultrasilvană într'un singur voevodat al *Ardealului*, nume care nu este decât traducerea ungurească a toponimicului Transilvania. Notarul anonim arată că sfântul rege Ștefan și-a supus țara ultrasilvană — sanctus rex Stephanus subjugavit sibi terram Ultrasilvanam — [4]). Rösler susținea însă, și poate cu temeiu, că țara ultrasilvană sau transilvană fu încorporată formal Ungariei numai în vremea regelui Ladislau cel Sfânt (1077—1095) [5]). Simon de Keza numește Transilvania « *septem castra* », adică țara celor șapte cetăți, după nemțescul « *Siebenbürgen* », slavonește « *Semgorodъ* » [6]). Numele de Transilvania nu este decât o traducere din ungurescul *erdö* latinește *silva* și prepoziția *-elu*, lat. *ultra*, *trans*, de unde s'a format în cancelaria regală Ultrasilvania sau Transilvania a documentelor unguresti în limba oficială latină. Din ungurescul Erdelu sau *Erdeuelu* al

[1]) N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, II, p. X.

[2]) F. Maurer, *Die Besitzergreifung Siebenbürgendurch die das Land fetzt bewohnenden Nationen*, Berlin, 1882; Rudolf David, în *Kronstädter Zeitung*, a. 1936, Nr. 184; N. Iorga, *Ist. Rom.*, III, p. 40.

[3]) E. Jakubovich, *Ladungssiegel König Andreas*, I, în « *Ungar. Jachbücher* », vol. XV, p. 1 urm.

[4]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XXVII, p. 46.

[5]) R. Rösler, *Dacier und Romänen*, p. 44.

[6]) *Chronicon Hungaricum*, l. c., cap. II, § 1, p. 45; cfr. *Mon. Germ. Hist.*, SS. XIX, o. 559: « terra, quae Septem Castra, dicitur ».

notarului anonim [1]) derivă românescul *Ardeal*, care a înlocuit numirea străveche de Dacia. In izvoarele bizantine însă s'a mai păstrat vechea toponimie, întru cât Ana Comnena arată că regele Solomon pornise împotriva Pecenegilor în fruntea unei oştiri dacice [2]). La Chalcondilas Transilvania apare sub vechiul nume de Dacia [3]). La 1553 comandantul cetăţii Deva Dominic Dabo se intitula cu mândrie « *vice-vaivoda Dacorum monticolasque Getarum* » [4]). O diplomă din 1586 arată că viceşpanul Vasile Radu însoţit de 4 pretori se deplasase în comuna *Budeşti*, din Maramureş, pentru a ancheta unele *obiceiuri dacice* pe care poporul le practica într'un *templu dacic*, construit în acest scop [5]). Revoluţia lui Horia reînprospătă numele de Dacia. In izvoarele timpului Transilvania apare sub numele de Dacia, iar Horia apare ca rege al Daciei — rex Daciae — [6]). Sigilul regatului Daciei înfăţişa o inimă străpunsă de un paloş cu inscripţia: « *Horea Rex Daciae, 1784* » [7]). Pe la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea restaurarea Daciei forma obiectul preocupărilor politice ale cabinetelor din Viena şi St. Petersburg [8]). Marile evenimente politice din 1918 oferiseră un strălucit prilej pentru restaurarea numelui străbun de Dacia. Dar ceea ce s'a neglijat atuncea s'ar putea săvârşi astăzi, când nume celebre ca Austria dispărură în faţa nomenclaturii mai vechi de Ostmark. Revenirea la vechea nomenclatură de Dacia pentru Ardeal sau Transilvania se impune astăzi mai mult şi mai hotărît ca oricând.

Spre deosebire de vechii voievozi vasali ai celor două Dacii de până atuncea, noii voievozi *transilvăneni* nu erau decât

---

[1]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XI, p. 34; N. Drăganu, *Toponimie şi istorie în Ardeal*, în « *Anuarul Institutului de Istorie Naţională* », II, 1923, p. 233 urm.

[2]) Ana Comnena, I, 8, ed. Bonn, p. 336;

[3]) Kalkokondylas, p. 134; Schlötzer, *Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, 472; Büdinger, *Ein Buch ungar. Geschichte*, p. 74.

[4]) O. Floca şi V. Şuiaga, *Cetatea Devei*, p. 21.

[5]) Mihaly de Apşa, *Diplome. Maramureşene.*, p. 61; cfr. A. Filipescu, *Istoria Maramureşului*, p. 15.

[6]) Papiu Ilarian, *Tezaur de Mon. Ist.*, III pp. 304 urm., 318, 320, 356, 367 şi 371 urm.

[7]) *Ibid.*, p. 358 urm.

[8]) Ion I. Nistor, *Restaurarea Daciei în sintezele diplomaţiilor europene*, în *Anal. Acad. Rom.* Ist. Ser. III, Tom. XXI, p. 337 urm.

locotenenți ai regelui și îndeplinitori ai poruncilor regale în Transilvania; ei ocupă primul loc în ierarhia Ungariei, fiind socotiți între supremii dignitari ai coroanei, alăturea de palatinul Ungariei și banul Croației. Ei îndeplineau demnitatea de stegari — signiferi, Bannerträger — ai regatului, iar în timp de războiu ei puteau fi investiți cu puterea de comandanți ai oștirii. In timp de pace ei erau supremii cârmuitori și judecători ai Daciei. Voievozii concentrau în persoana lor toate atribuțiunile militare, administrative și judecătorești, având depline puteri de stăpânire ca și voievozii din Moldova și Țara Românească. Și totuși exista o deosebire fundamentală între voievozii din Transilvania și cei din Principatele Române. Voievozii Moldovei și Țării Românești erau « *domni și singuri stăpânitori* » ai țărilor lor, câtă vreme voievozii Daciei ultrasilvane nu erau decât locțiitori ai regelui Ungariei și îndeplinitori ai poruncilor sale [1]). Ei erau socotiți ca urmași ai vechilor voievozi dacoromani de pe vremuri, cari fuseseră supuși suveranității ungurești.

Incercările ce s'au făcut de a considera organizația voievodală a Transilvaniei ca o creație politică a regelui Ștefan după modelul apusean, nu găsesc niciun sprijin în izvoarele narative și documentare ale timpului [2]).

In tot timpul evului mediu Dacia și-a păstrat mereu autonomia politică, administrativă și economică aparte. Ea n'a fost în vremea aceea niciodată contopită deplin cu Ungaria, ci administrată separat de voievozii ei [3]). Constituirea ei din teritoriile celor două Dacii supuse de Unguri era simbolizată prin numirea simultană a doi voievozi [4]).

Seria voievozilor transilvăneni adeveriți prin acte documentare o deschide « *Mercurius princeps Ultrasilvanus* », menționat în trei diplome regale din anii 1103, 1111 și 1113 [5]). La 1176

[1]) I. Lupaș, *Voievodatul Transilvaniei în sec. al XII-lea și al XIII-lea*, în « *Studii, Conferințe și Comunicări Istorice* », II, p. 2.

[2]) Valentin Hóman, *Magyar történet*, vol. I, p. 220 urm; *Századok*, 1881, p. 517; Krajner, *Die ursprüngliche Staatsverfassung Ungarns*, Viena, 1879, p. 529. A. Huber, *Geschichte Oesterreichs*, I, p. 149; cfr. I. Lupaș, *o. c.*, p. 28 urm.

[3]) I. Lupaș, *o. c.*, p. 8; cfr. Szilágyi Sándor, *Erdelyorszag története tekintettel mivelödésére*, (Istoria Transilvaniei cu privire la civilizația ei), Pesta, 1886, p. 66.

[4]) Fejèr, *Codex Dipl. Hungariae*, IV, 3, p. 468 urm.; cfr. I. Lupaș, *o. c.*, p. 25.

[5]) Fejérpataky László, *Kálmán Király oklevelei* (Diplomele regelui Coloman), Budapesta, 1892, pp. 45 și 66; cfr. I. Lupaș, *o. c.*, p. 16.

se pomenește de «*Leustachius Voyvoda*» care împreună cu banul Ompudinus luase parte alăturea de Bizantini la bătălia dela Myrio Kephalon din Anatolia [1]). In anul 1201 se face mențiune de fiul voievodului Leustachius care îi urmase în demnitatea de voievod al Transilvaniei [2]). In anul 1219 se pomenește de voievodul *Neuca* sau *Leuca* [3]) iar în anii 1227—1231 și 1235—1240 actele regale amintesc de *Pousa Wayvoda Ultrasilvanus* [4]), pe care d-l Lupaș îi consideră ca Români [5]).

La început voievozii transilvăneni nici nu aveau o reședință voievodală stabilă, ci numai târziu de tot aceasta fu fixată la Alba Iulia. Ca listă civilă ei primeau una din trei părți din veniturile cuvenite regelui din transportul de sare pe Mureș și din darea pe boi. Ei beneficiau de veniturile domeniilor Solnoc, Ciceu, Ungurașul, Cetatea de Baltă, Uioara și Deva. Pentru o mai bună administrare a țării, s'a menținut împărțirea Transilvaniei în străvechile *jupănii geto-dacice* [6]), pe care Ungurii le războtezară după limba lor în «*ispany*», de unde derivă nemțescul «*Gespann*» și românescul *șpan*. In actele latinești *jupanul* a fost tradus prin *comes*, iar jupănia prin *comitatus*, comitat.

* * *

Teritoriul vechei *Dacii Malvense*, cuprins între râurile Mureș și Dunăre, Ungurii îl găsiră stăpânit de un duce cu numele *Glad* — quidam dux nomine Glad — care ieșise din castrul Vidinului cu ajutorul Cumanilor — de Bundyn castris egressus adiutorio Cumanorum — [7]). Notarul anonim dă unele amănunte interesante asupra luptelor cu stăpânitorul Daciei bănățene. Ducatul lui Glad se întindea dela Mureș până la fortăreața Horom (Palanca Nouă) pe Dunăre — qui dominium habebat a fluvio Morus usque ad castrum Horom —. Lupta hotărîtoare s'a dat undeva pe Timiș. Voievodul Glad întâmpină atacul

[1]) Wenczel, *Arpádkori Uj Okmányatár* (Noua colecție de documente arpadiene), VI, p. 486.
[2]) *Ibid.*, p. 487.
[3]) *Ibid.*, p. 400.
[4]) Fejèr, *Codex Dipl.*, III, 1, p. 27 și 111; IV, 3, p. 552.
[5]) I. Lupaș, *o. c.*, p. 21.
[6]) Ion I. Nistor, *Romanii în Transdanuvia*, în *Anal. Acad. Rom. Ist.* ser. III, Tom XXIII, p. 540 urm.
[7]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XI, p. 34; cfr. N. Drăganu, *o. c.*, p. 227.

Ungurilor în fruntea unei considerabile oștiri de călăreți și pedeștri cu ajutorul Cumanilor, Bulgarilor și *Vlahilor* — dux illius patriae cum magno exercitu equitum et peditum adiutorio Cumanorum et Bulgarorum atque Blacorum —. Ciocnirea a fost foarte sângeroasă. In învălmășeala luptei căzură două căpetenii ale Cumanilor și trei cneji bulgari. Oștirea lui Glad fu înfrântă și risipită, iar ducele însuși se refugiase în fortăreața *Urscia* (Orșova), care și ea căzu în mâinile Ungurilor. Atunci Glad trimise soli de pace și închină cetatea împreună cu bogate daruri — hoc cum Glad, dux eorum, vidisset, missis legatis, pacem ab eis petere cepit et castrum sua sponte cum diversis donis condonavit — [1]).

După actul închinării, Glad își păstra voievodatul sub supremația ungurească. Castrul voievodatului se găsea la *Homron* sau Horom (Palanca Nouă) pe Dunăre, centrul hringului avar din părțile acelea, după care se și numea și ducatul dela *Horom* — ducatus seu voevodatus Horomensis — [2]). Alte localități însemnate în voievodatul bănățean erau Keve (Cubin), Urscia (Orșova), Panucca (Panciova) și Morisena (Cenad). Indicațiile cronicei anonime cu privire la granița de Sud a ducatului lui Glad, care ajungea până la Dunăre, arată că malul stâng al acestui fluviu nu se găsea sub stăpânirea bulgară, cum s'a susținut fără niciun temeiu. Arătările cronicei sunt adeverite prin mărturia contemporană a lui Constantin Porfirogenetul, care relatează că, după supunerea lui Ohtum, granița Ungariei — Τουρκία — ajungea până la Dunăre. Cronicarul născut în purpură arată că « Ungurii alungați de către Pecenegi, fugiră și se așezară în pământul unde locuesc acum, adică între anii 948—954 [3]). In acel loc sunt aceste monumente vechi: mai întâi e podul împăratului Traian, la capătul Turciei (Ungariei) pe urmă Belgradul la trei zile dela acest pod » [4]).

[1]) *Ibid.*, cap. XLIV, p. 58.

[2]) L. Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, II, p. 306.

[3]) J. B. Bury, *The treatise De administrado Imperio*, în « *Bizantinische Zeitschrift* », XV (1906), p. 522.

[4]) Const. Porfirogenetul, *De adm.*, ed. Bonn, cap. 4, pp. 173—174; cfr. Géza Fejér, *Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des 10. Jahrhunderts*, în « *Ungar. Jahrbücher* », Berlin, vol. II, p. 47.

Dară cu toată supunerea lor față de Unguri, atât Glad cât și urmașii săi nu înțeleseseră să se desfacă așa ușor de vechile lor legături cu imperiul roman de răsărit, care chiar în vremea aceea ajunsese din nou la limesul dunărean, după înfrângerea și risipirea primului țarat bulgar. Din cauza aceasta urmașii lui Glad, dintre care cel din urmă fusese *Ahtum* (Ohtum, Optum, Achton, Ajtony) — ex cuius progenie Ohtum fuit natus — erau veșnic bănuiți de Unguri de infidelitate — quod regis rebellis fuit in omnibus —. In condițiile acestea se strecurară evenimentele mai bine de o sută de ani, până în zilele regelui Ștefan-cel-Sfânt care trimise pe nepotul său Sunad, fiul lui Dobuca — Sunad filius Dobuca, nepos regis — cu o puternică oștire împotriva necredinciosului Ahtum, al cărui ducat cuprindea Banatul întreg dela granițele Transilvaniei până la Vidin și Severin — serviebat eidem viro terra a fluvio Keres usque ad partes Transilvanas et usque in Budin et Zeren — [1]). Ahtum îmbrățișase, ca și Giula la rândul său, credința ortodoxă din Constantinopol, ceea ce nu convenea de loc aprigului aderent al catolicismului, care era regele apostolic al Ungariei, câștigat numai de curând pentru credința apuseană. Oștirile adverse se ciocniră undeva pe Mureș. Ohtum fu bătut și ucis în tabăra sa de lângă Morisena — in castro suo iuxta Morisium interfecit eum — [2]).

După înfrângerea și uciderea ducelui Ohtum, regele Ștefan încorporă voievodatul bănățean Ungariei, iar pe Sunad îl răsplăti pentru serviciile sale cu cetatea Morisena cu toate apartenențele ei — castrum Ohtum Morisena cum omnibus apendiciis suis condonavit —. După noul său stăpân, castrul sau cetatea Morisena s'a numit Sunad — quod castrum nunc Sunad nuncupatur — *Cenadul* de astăzi [3]). Dacia Malvensă sau bănățeană fu organizată într'o *căpitănie de graniță*, iar apărarea ei fu încredințată unui căpitan cu numele Kund, după care s'a numit « *capitaniatus Kund* » [4]). Mai târziu căpitanatul sau marca aceasta de graniță s'a numit cu un termen avar *banat* —

[1]) *Gesta Hungarorum*, cap. XI, p. 34; cfr. G. Popovici, *Istoria Românilor Bănățeni*, p. 113 urm.
[2]) Vita S. Gerardi, c. 10, ec. Endlicher, *Monumenta Arpadiana*, p. 215.
[3]) *Gesta Hungarorum*, l. c., cap. XI, p. 34; cap. XLIV, p. 57.
[4]) L. Böhm, *Geschichte des Temeser Banats*, I, p. 23.

banatus — derivat din baian-bân, grecește βοεάνος, sârbește bân, care reprezenta puterea regală în această marcă de hotar, în calitatea de marchiz sau Markgraf, cum se numeau asemenea căpetenii de graniță în apus [1]).

Apărarea noului banat dădu mult de lucru regilor Ungariei. Cronica pictată dela Viena arată că pe timpul regelui Solomon (1063—1074) Pecenegii ar fi străbătut Banatul, ajungând până la râul Sava, pe care l-ar fi trecut cu ajutorul Bulgarilor și Grecilor. Năvălitorii ar fi fost însă respinși cu mari pierderi pentru ei [2]). Cronica lui Keza relatează că luptele în banat continuară și sub regele Ladislau cel Sfânt (1077—1095) [3]). In 1129 împăratul Ion Comnen întreprinse o expediție în Transdanuvia și Dacia, pentru a restabili acolo vechea supremație romană. Regele Ștefan al II-lea i se împotrivi la Horom (Palanca Nouă) pe Caraș și reuși să-l respingă peste Dunăre [4]). In 1152 împăratul Manuel Comnenul porni împotriva Banatului, măsurându-și puterile cu regele Geiza al II-lea (1141—1161). Curând însă Bizantinii încetară cu incursiunile lor în Banat, fiindcă la 1186 luă ființă țaratul Asanizilor în Balcani, care închise pentru mai multe secole Bizanțului drumul spre Dunăre.

La 1203 se amintește de un comite de Timiș, care îndeplinea în marca de graniță bănățeană aceleași funcțiuni administrative în numele regelui Ungariei ca și voievodul Transilvaniei. La 1209 comite de Timiș era un oarecare *Martin*, care își avea reședința la Keve (Cubin) [5]). Prin hotărîrea din 1212 comitele de Timiș fu înălțat în rang egal cu voievodul Transilvaniei și comitele Secuilor, stabilindu-se ca față de populația română a acelui ținut, demnitatea de comite să fie încredințată unei personalități de origine ungurească [6]).

Pentru apărarea mai efectivă a Banatului, luă curând ființă și *comitatul de Caraș*, iar la 1231 se face prima mențiune de

---

1) I. C. Jirecek, *Geschichte der Serben*, I, p. 127

2) *Chronicon Pictum*, l. c., cap. LVI, p. 57 urm.

3) *Chronicon Hungaricum*, l. c., p. 54.

4) G. Popovici, *l. c.*, p. 136; L. Böhm, *l. c.*, I, p. 28 urm. Grisellini, *Geschichte des Temeser Banats*, I, p. 20.

5) Timoni, *Imago Novae Hungariae*, cap. III, p. 15.

6) *Ibid.*, cap. VI, p. 28.

banatul de Severin ca un baraj împotriva Cumanilor. Ban de Severin era atuncea Luca — Luca Bano de Sevren — [1]). In privilegiul acordat Ordinului Ioaniților în 1247 se arată granițele spre răsărit ale Banatului de Severin cu munții ce-l străbat și cu alte apartenențe până la fluviul Olt — totam terram de Zeurino cum Alpibus ad ipsam pertinentibus et alliis attinentibus omnibus usque ad flumen Olth — [2]). Granițele acestea corespund cu cele ale vechii Dacii Malvense. La 1260 ban de Severin era *Mikud*, care luase parte cu un contingent de Bănățeni alăturea de regele Bela al IV-lea (1235—1270) la bătălia dela Kroissenbrunn din Iulie 1260 împotriva regelui Bohemiei *Pzemysl Ottokar* și se distinse acolo prin curajul și vitejia sa, pentru care fu răsplătit de rege cu trei moșii în Dacia [3]). In raportul său către papa Alexandru al IV-lea, regele Ottocar se mândrea cu izbânda sa asupra regelui Ungariei și asupra nenumăratelor mulțimi de barbari ce se ridicaseră împotriva sa, între care se găseau cete de Cumani, Unguri, Slavi, Secui, *Valahi* și Bisseni [4]). Vlahii sau Românii cari luaseră parte la această bătălie pare să fi fost pe lângă contingente din Maramureș și contingente românești din Banat de sub comanda banului Micud, care putea fi Român și el cu numele Micu.

In timpul absenței banului Micud năvăliră Bulgarii în Banatul rămas fără nicio apărare, fiindcă Ioaniții chemați de rege la 1247, cu toată binecuvântarea papei Inochentie al IV-lea din 1251 [5]), nu apucaseră să sosească la Severin, precum nici ordinul Teutonilor nu făcuse nicio ispravă împotriva Cumanilor. Banul Laurențiu, urmașul lui Micud, reuși însă să bată pe Bulgari și să-i izgonească dincolo de Dunăre [6]).

Pentru a putea rezista cu succes împotriva atacurilor dela Sud, se impunea o concentrare a forțelor bănățene. In scopul

[1]) Hurmuzaki-Densușeanu, *Doc.* I. I. Nr. XCVIII, p. 126; cfr. T. Hotnog, *Bezerembam*, Iași, 1919; I. Bogrea, în « *Anuarul Inst. Naționale* », Cluj, I, p. 382; Cfr. L. Böhm, *l. c.*, p. 30.
[2]) *Ibid.*, I, p. 249 urm.
[3]) *Ibid.*, I. I. p. 425.
[4]) *Ibid.*, I. I. p. 287; cfr. Ion I. Nistor, *Participarea Românilor la bătălia dela Kroissenbrunn*, în « *Junimea Literară* », I, p. 38 urm.
[5]) *Ibid.*, I. I, p. 249 urm.
[6]) Timoni, *l. c.*, cap. V, p. 24.

acesta Laurențiu uni în mâinile sale atribuțiunile comiților de Caraș și Timiș și-și fixă reședința la Timișoara (1273) [1]). Astfel evoluă sub supremația ungurească ducatul lui Glad din Dacia Malvensă într'o marcă de graniță sau *banat*, cu un comite în frunte, care reprezenta acolo puterea regală, deopotrivă cu voievodul Transilvaniei și cu comitele Secuilor. Mai apoi teritorul Banatului fu împărțit în cele 8 districte românești — districtus olahales — care și-au apărat autonomia lor până la catastrofa dela Mohaci (1526).

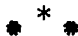
* * *

Dacia Apulensă se extindea fără îndoială până la valul Carpaților moldoveni și munteni, pe culmea cărora era așezată granița spre Transilvania [2]). Nu putem ști dacă și voievodatul lui Gelu atingea spre Sud-Est vechea graniță romană. Cronica notarului anonim nu dă în privința aceasta nicio indicație. In schimb cronica lui Keza, deopotrivă în cronica pictată dela Viena, relatează că după supunerea lui Giula și cuprinderea Daciei ultrasilvane, regele Ștefan porni cu oștirea sa împotriva ducelui *Kean*, ai cărui supuși sălășluiau în locurile cele mai întărite de natură — quae gentes loca naturali situ munitissima inhabitant —. Dar după lupte grele și sângeroase ducele Kean fu învins și ucis. Comoara sa în aur și pietre scumpe căzu în mâinile regelui învingător, care însărcinase pe o rudă a sa cu numele Zoltan cu administrarea țării cucerite, după care regiunea aceea se numea Ardealul lui Zoltan — qui postea haereditavit illas partes transilvanas et ideo vulgariter sic dici solet: Erdelui Zoltan — [3]). Notarul anonim nu face nicio mențiune de expediția aceasta împotriva ducelui Kean, ceea ce dovedește că ea a fost întreprinsă cu mult mai târziu. In fața acestei situațiuni de fapt, Géza Fehér încearcă în zadar să interpreteze indicațiile destul de obscure ale lui Constantin Porfirogenetul din cap. 13, cu

[1]) Fejér, *Cod. Dipl.*, IV.3, p. 160 urm.
[2]) *Ibid.*, p. 543.
[3]) *Chronicon Pictum Vindobonense*, l. c., cap. XXXVIII, p. 32; *Chronicon Hungarorum*, l. c., cap. II, § 1, p. 45; cfr. A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în veacul al XIII-lea în lumina izvoarelor armenești*, p. 90 urm. cu întreaga literatură aferentă.

2*

privire la granițele Ungariei — Τουρκία [1]) — în sensul extinderei acesteia până pe creasta Carpaților Moldovenești. Lărgirea aceasta nu s'a putut îndeplini decât cu mult mai târziu [2]). De altfel era și firesc că influența politica ungară să pătrundă mai târziu în regiunile dela obârșia Someșului, Mureșului și Oltului, unde inaccesibilitatea terenului muntos oferea locuitorilor daco romani adăposturi mai sigure împotriva invaziunilor dușmane. Dară cum regiunile acestea periferice erau mereu încercate de invaziile Cumanilor din Trandanuvia, Ungurii începură să se gândească serios la apărarea graniței din răsărit, care, deși era flancată de lanțul Carpaților Moldovenești, oferea totuși barbarilor din Transdanuvia, prin curmăturile dela Rotunda, Măgura, Tulgheș, Ghimeș și Oituz, porți larg deschise pentru invaziile lor în Dacia.

Pentru apărarea acestei granițe, mereu amenințate de Cumani și mai apoi de Tătari, regii Ungariei recurseră din vreme la colonizarea regiunilor de margine cu elemente etnice de încredere pentru paza și apărarea lor. Grănicerii colonizați acolo în mijlocul populațiunii băștinașe dacoromane erau *Secuii*, nume gentilic derivat din ungurescul *Szek-el*, *Sziköli*, ceea ce ar însemna păzitor de hotar, străjer sau grănicer [3]). Despre originea Secuilor din județele Odorhei, Ciuc și Trei-Scaune s'au lansat mai multe păreri, fără ca înșiși istoricii maghiari să fi căzut de acord asupra ei. Simon Keza considera pe Secui drept urmași ai Hunilor, câtă vreme alți cercetători văd în ei frânturi de Iazigi, Biseni și Cumani. Sunt și păreri care înfățișează pe Secui ca urmași ai Cabarilor, un al optulea trib fino-ugric, care s'ar fi asociat Ungurilor în Atelkuz și ar fi descălecat apoi împreună cu ei în Panonia [4]). Alții susțin că tribul secuiesc s'ar fi refugiat direct în Carpații

---

[1]) J. B. Bury, *The treatise De Administrando imperio*, în « *Byzantinische Zeitschrift*, XV (1906), p. 522.

[2]) Géza Fejér, *Ungarns Gebietsgrenzen in der Mitte des 10. Jahrhunderts*, în « *Ungar. Jahrbücher* », II, p. 37 urm.

[3]) Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*, p. 200; B. Hóman, *Der Ursprung der Siebenbürger Szekler*, în « *Ungarische Jahrbücher* », Berlin, vol. II, p. 9 urm.

[4]) G. Popa-Lisseanu, *Originea Secuilor și Secuizarea Românilor*, p. 11 urm.

transdanuvieni după catastrofa Ungurilor din Atelkuz. Străbătând Carpaţii, Secuii s'ar fi aşezat în valea superioară a Oltului unde sălăşluesc astăzi. In contra părerii din urmă militează însă împrejurarea, că izvoarele timpului fac menţiune de Secuii aşezaţi şi în regiunile nord-vestice ale Ungariei, aşa în părţile Pojonului, Oedenburgului şi în valea râului Wag — Siculi de Wagh — [1]). De aceea nu putem înţelege cum s'ar putea împăca mărturiile acestea cu pretinsul refugiu al Secuilor în Carpaţii Moldoveneşti şi în special în valea superioară a Oltului; ar fi doară să admitem că Secuii din Carpaţi ar fi fost colonizaţi în Ungaria nordvestică ca grăniceri — custodes confinorum, speculatores — cum susţine Hóman [2]).

Dar oricare ar fi originea Secuilor, vechea lor aşezare în judeţele susmenţionate nu poate fi contestată. De asemenea rămâne bine stabilită organizarea grănicerească, cu comandanţi — primores — călăreţi — primipili — şi pedestraşi — pixidiari —. Originea lor de colonişti reiese din faptul că ei fuseseră împroprietăriţi acolo cu loturi ereditare — sicula haereditas et bona primae occupationis —. Comandanţii unităţilor secueşti îndeplineau funcţiunea de *căpitani de graniţă* sau *bani*, precum arată numele lor de « rabonbani », pe care şi-i alegeau ei înseşi deopotrivă cu juzii — duloi — ai scaunelor lor de judecată — sedes, szék, Stuhl —, de unde derivă şi numele judeţului Trei-Scaune — Haromszek —.

Ca element colonizatoric cu misiune militară, Secuii constituiau o comunitate etnică aparte, având în frunte un comite al lor — comes Siculorum, Szeklergraf — despre care se face menţiune numai în 1233 sau mai sigur în 1280 [3]). El era numit de rege dintre curtenii de seamă şi urma în rang după voievodul Daciei. Comitele Secuilor comanda contingentele secueşti. Cancelaria lui era instanţă de apel în treburile administrative şi judecătoreşti [4]). Limba secuiască este identică cu limba maghiară, afară doară de faptul că ea este mai des vârstată de elemente împrumutate dela Daco-Romanii, în

---

[1]) B. Hóman, *l. c.*, p. 21.
[2]) *Ibidem.*
[3]) Fejér, *Codex Dipl.*, IV. 1. 22.
[4]) B. Hóman, *l. c.*, p. 15.

mijlocul cărora trăiau și care în bună parte au fost absorbiți de Secui. Simon de Keza care trăia la curtea regelui Ladislau (1278—1290) arată în cronica ar, că Secuii trăiau în munți în simbioză cu Români, dela care ar fi deprins chiar literele — Zakuli non tamen in plano Pannoniae, sed cum Blackis in montibus confinis sortem habuerunt, unde Blackis commixti litteris ipsorum uti perhibentur — [1]).

* * *

Despre estinderea supremației unguresti asupra regiunilor din Nordul Daciei, adecă asupra meleagurilor maramureșene, nu găsim în cronicele ungurești nicio mențiune. Știm doară dintr'un document din 1199 că regele Emeric suferise un accident la o vânătoare în Maramureș — terra Maramorosiensis — adecă țara pe Mara, numită cu vechime Maramureș. Regele scapă cu vieață numai grație intervenției la timp a comitelui Laurențiu [2]).

Prin trecerea supremației politice asupra noilor cuceritori barbari, situația populațiunii autohtone dacoromane din cuprinsul Daciei carpatine n'a încercat schimbări prea mari. Ca și în vremea supremației hunice, gepidice și avare, populațiunea băștinașă, al cărei număr sporise prin absorbirea numeroaselor enclave slavone, continua să-și cultive ogoarele, să-și păzească turmele, să lucreze la lemn în pădure și să exploateze bogatele zăcăminte de sare, de care aveau nevoie, nu numai barbarii cuceritori ci și popoarele așezate în vecinătate. Mulți dintre băștinași trăiau din măcinișul minereului de aur după obiceiul moștenit dela străbunii lor dacoromani. In condițiunile acestea de vieață, aspră și neîndurată, ei își torceau firul vieții, păstrându-și cu sfințenie limba, credința și datinile străbune. Căpeteniile lor naționale, numite *judeci*, cneji și voievozi, îndeplineau rolul lor modest de perceptori ai impozitelor regale și de distribuitori de dreptate în rândurile conaționalilor lor după «lex antiqua» sau «jus et consuetudo Valahorum» adecă după vechile datini și obiceiuri dacoromane [3]).

[1]) Simonis de Keza *Chronicon Hungaricum*, l. c., cap. IV, § 6, p. 37.
[2]) Fejér, *Cod. Dipl.*, II, p. 347; Augustin Bunea, *Istoria Românilor* p. 158.
[3]) D. Mototolescu, *Jus Valachicum*, București, 1916.

In actul de donațiune din 1213 prin care regele Andrei al II-lea conferia Ordinului Teutonilor Țara Bârsei se face mențiune de o *Țară a Vlahilor* — terra Blaccorum — prin care cavalerii puteau trece fără plata vreunei contribuțiuni [1]). Iar prin actul de danie către mănăstirea Cârța din 30 Noemvrie 1223 se evidențiază că Românii erau proprietari de pământ. Regele confirmă mănăstirii terenuri pe care le luase dela Români — confirmamus *terram*, quam prius eidem monasterio contuleramus *exceptam de Blaccis* — [2]). După înfrângerea Ungurilor la Mohi-Puszta în 1241 și după fuga regelui Bela al IV-lea în Dalmația, *Cadan*, hanul Tătarilor se instalase de-a-binelea în Dacia și Ungaria. El organiză acolo administrația tătară, considerându-se chiar locțiitor sau *caimacam* al regelui fugar. In calitatea aceasta de *caimacam crăiesc*, hanul Cadan dedea ordonanțe oficiale întărite cu pecetea regelui ungar, pe care acesta o pierduse pe câmpul de luptă. Printr'o ordonanță sau edict de acest fel, caimacamul regelui Ungariei — nos Cattan ex stirpe Jedzan in regno Hungariae Kaymakam solis et terrae maximo Khano — impuse Secuilor și Vlahilor să accepte moneta mongolică — nummos nostros acceptarent — deopotrivă cu moneta bizantină — tamquam nummos byzantinos — precum le acceptaseră și Sașii [3]). In Transilvania și Ungaria stăpânirea mongolă dăinui trei ani — manserunt ipsi Tatari in regno Hungariae tribus annis — [4]).

Edictul lui Cadan aruncă o rază puternică de lumină în întunerecul constelațiunii etnice a Daciei dela mijlocul secolului al XIII-lea. Națiunile cărora li se impunea primirea monetei mongolice și bizantine erau *Românii*, Sașii și Secuii. De Unguri nu se face nicio mențiune, fiindcă ei în vremea aceea nu constituiau încă un strat etnic în Dacia. Pentru aceleași considerațiuni Ungurii nu sunt amintiți nici în actul dela 1210 unde apar numai contingentele militare ale Românilor, Sașilor și Secuilor [5]) și nici în actul de convocare a dietei

[1]) Hurmuzaki-Densușianu, *Docum.*, I, p. 79.
[2]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, p. 18.
[3]) Revista « *Transilvania* », IV, 1871, p. 55; A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*. ediția a III-a, II, p. 198.
[4]) Thurocz, II, c. LXXIV, p. 78; *Chronicon Pictum Vindobonense*, l. c., cap. LXXX, p. 96.
[5]) *Szazadok*, 1910, p. 202.

transilvănene din 1291, în care se pomenește numai de nobili români, sași și secui[1]). Absența Ungurilor din aceste acte regale este un puternic indiciu pentru absența lor din Transilvania în acea vreme. Faptul acesta nu trebue să ne surprindă, fiindcă amintisem doară mai sus, că Ungurii la descălecatul lor în Panonia, nu erau mai numeroși decât 200.000 de suflete, dintre care numai vreo 25.000 combatanți. Dacă ținem seama de întinderea stăpânirii lor asupra unei regiuni așa de vaste care ajungea dela Tisa până la poalele Alpilor răsăriteni, cum era Panonia, și dacă nu scăpăm din vedere nici pierderile sângeroase pe care Ungurii le suferiseră în cursul celor trei veacuri dela așezarea lor în nenumăratele lupte cu Germanii, Bizantinii și Tatarii, atunci înțelegem ușor că așezările lor în Transilvania nu puteau fi decât foarte sporadice și reduse la căpeteniile cetăților și comitatelor. Neamul lor nu era reprezentat în Dacia decât prin numărul redus al nobililor cari primeau moșii întinse în regiunile ultrasilvane, împreună cu băștinașii români cari le cultivau. Ungurii constituiau clasa restrânsă a stăpânitorilor feudali, beneficiari ai tuturor drepturilor politice și avantajelor care decurgeau din acestea. Pentru a popula deșerturile, ei recurseră la coloniști — oaspeți — străini, cum erau Sașii și Secuii, precum și la singura populație autohtonă pe care o constituiau Daco-Romanii. Astfel se explică lipsa Ungurilor din rândurile celor trei națiuni transilvănene, menționate în actele regale, de care s'a amintit mai sus. Insuși Rösler recunoaște că Ungurii ca un popor de stepă prefereau Pusta și evitau Dacia cu munții și podișurile ei [2]), mulțumindu-se numai cu supremația politică asupra acestei țări, pe care ei o exercitau prin căpeteniile lor de frunte pe care îi răsplăteau mereu cu feude în cuprinsul Daciei. Numai în cursul veacurilor următoare luară ființă și așezări unguresti în Dacia. Numărul lor spori mereu până la 1437, când numai prin pactul încheiat cu Sașii și Secuii, Ungurii se putură substitui Românilor care constituiau până atunci a treia națiune politică a Daciei, privându-i de acest străvechiu drept al lor ca singura populație indigenă.

[1]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I. p. 177.
[2]) R. Rösler, *Dacier und Romänen*, p. 43.

Cât despre organizația politică a Daco-Romanilor, ea era cea veche cu judeci și voievozi în frunte. In literatura istorică a timpului judecii dacoromani apar sub numele de *cneji*, termen derivat din germanicul *kuning*, vechiu nordic *konungr*, modern *König* și acceptat și de Slavi în forma de *knjaz*, latinește *canesius*. Magistrul Rogerius care fusese martor ocular la invazia Tatarilor în Dacia în 1241 relatează în faimosul său « Cântec de jale » că Tătarii îngăduiseră Romanilor să continue de a-și alege căpeteniile lor naționale, numite cneji, cari să judece conflictele dintre oameni și să procure noilor stăpânitori, ca și Ungurilor de mai înainte, cai, vite, arme, daruri și echipamentele de care aveau nevoie — constituerunt *canesios*, id est balivos, qui justitiam facerent, et eis equos, animalia, arma, axenia et vestimenta utilia procurarent —. Insuși Rogerius se adăpostise în casa unui asemenea cnez român, care avea sub conducerea sa aproape o mie de case — et sic procurator meus de istis dominis erat unus et pene millia villas regebat —; și erau aproape o sută de asemenea cneji — et erant canesii fere centum —. Oamenii trăiau în pace și se adunau pe la târguri și fiecăruia i se administra dreptatea ce i se cuvenea — pace habebamus et fora; iusta unicuique iustitia servabatur —. Cnejii se adunau aproape în fiecare săptămână — conveniebant canesii pene qualibet septimana —. Rogerius nu pierdea niciodată ocazia de a însoți pe amfitrionul său la adunările cnejilor, pentru a cunoaște vieața lor și pentru a urmări mai de aproape pe unii dintre mai marii lor [1]).

In vremea aceea comunitățile dacoromane se bucurau de drepturi egale cu concetățenii lor Unguri, Sași și Secui. Ei participau cu contingentele lor la expedițiile militare ale regilor Ungariei și ale voievozilor ultransilvani. Ana Comnena arată la 1088 pe regele Solomon, combătând la Dunăre în fruntea unei *oștiri dace* — ἀπὸ τοῦ δακικοῦ στρατεύματος — împotriva Bissenilor sau Pecenegilor, care năvăliseră în Banat cu ajutor dela Greci și Bulgari [2]). La 1210 contingentele

[1]) Rogerii *Carmen Miserabile*, ed. G. Popa-Lisseanu, în « *Izvoarele Istoriei Românilor* », vol. V, cap. XXX V, p. 49 urm.

[2]) Ana Comnena, 1. 8, p. 336, ed. Bonn; cfr. N. Iorga, *Ist. Rom.*, III, p. 31 și A. Xenopol, *Ist. Rom.*, II, p. 188.

românești în unire cu cele saxone, și secuești — asociatis sibi Saxonibus, Olacis et Siculis — luară parte sub conducerea comitelui Sibiului *Ioachim* — Iwachinus — la expediția în contra țarului Burilă din Vidin [1]). Intr'un document din anul 1214 Românii din Maramureș apar în funcțiunea lor de *străjeri ai codrilor* — custodes silvarum — [2]). Pe la sfârșitul veacului al XIII-lea, apar ca voievozi de Maramureș *Mauriţiu* (1299) și fiul său *Nicolai* (1303) [3]). Un act din 1329, amintește de *oaspeții* sași și unguri din Visc, Hust, Ticeu și Câmpulung, — fidelitates nostrorum fidelium de Maramorozio, Saxonum et Hungarorum, videlicet et villis Visk, Huszth, Teoczö et Hoszumezö — o dovadă că față de Românii indigeni, Ungurii erau considerați ca « hospites » adică coloniști așezați acolo numai de curând [4]). In aceeași vreme reprezentanții Românilor fură invitați să participe la lucrările dietei transilvănene, care fusese convocată pentru ziua de 11 Martie 1291 la Alba Iulia de regele Andrei al III-lea, pentru reforma statutului transilvănean — quod cum nos universis Nobilibus Saxonibus, Syculis et *Olachis* in partibus Transilvanis apud Albam Juliam pro reformatione status eorundem congregationem cum eisdem fecissemus — [5]).

* * *

In primele secole ale supremației ungare, regii din dinastia Arpazilor nu se gândeau la extirparea sau izgonirea populațiunii autohtone dela vetrele ei, ci dimpotrivă ei se străduiau din răsputeri să sporească numărul populațiunilor muncitoare și producătoare de bunuri materiale chiar prin chemarea de

[1]) Cfr. revista « *Szazadok* » din Budapesta, 1910, p. 202 și Ilie Minea, *Românii înainte de 1222*, în « *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie* », 1912, p. 226 urm.; I. Lupaș, *l. c.*, p. 18 urm.

[2]) A. Bunea, *Istoria Românilor*, p. 153; T. Lehoczy, Beregvarm. *Monografia*, I, p. 409; cfr. A. Bonkalo, *Die ungarländischen Ruthenen*, în « *Ungar. Jahrbücher* », I, p. 220 urm.

[3]) Ion Mihaly de Apșa, *Diplome Maramureșene*, p. 63.; Wenczel, *Cod. Dipl. Arp.*, X, p. 202; Fejèr, *Cod. Dipl.*, I, 4. 147.

[4]) Fejèr, *o. c.*, VIII, 3, p. 353.

[5]) Pauler Gyula, *A magyar nemzet története az Arpádhazi Királyok alatt.*, (Istoria națiunii maghiare sub regii din casa arpadiană). B-Pesta, 1899, II, p. 422; Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, p. 177.

coloniști străini — hospites — în Dacia. Pe vremea aceea Ungurii nu erau obsedați de ideea de desnaționalizare a neamurilor conlocuitoare, unele chiar mai vechi în Dacia decât înșiș' cuceritorii. Căci nu de geaba se atribue regelui Ștefan cel Sfânt dictonul că slab și fragil este regatul unei singure limbi și unei singure dateni — uniusque linguae, uniusque moris regnum imbecile et fragile est — [1]). De aceea opera de colonizare a Ungariei începu încă sub regele Ștefan și continuă cu zel și sub urmașii săi din casa Arpazilor. Ea privea în prima linie pe *coloniștii germani* care constituiau un prețios element colonizatoric cu îndeletniciri meșteșugărești și cu înclinațiuni spre vieața urbană. Opera aceasta primi un puternic avânt în Dacia sub regele Geiza al II-lea (1141—1161) care sporise cu mult numărul coloniștilor pentru scutul coroanei — ad retinendam coronam — cum arată o veche inscripție de pe o veche pecete din Șibiu [2]). Elementul colonizatoric german se recruta în deosebi din centrul *Franconiei* și anume din regiunile Mosel, Eifel și Hundsrück, dară și din *Luxenburg* și din *Lorena de Nord*, unde trebue căutată vechea patrie a Sașilor transilvăneni. Cancelaria regală numea pe noii coloniști oaspeți — hospites — nemțește *Gäste*, sau *Saxoni* și *Teutoni* — Saxones, Theotonici — iar curia papală le zicea «*Flandres*», o numire care indică originea unora dintre ei din *Flandra*, țară după care și dreptul lor se numea «*jus flandrense*».

In Dacia noii oaspeți germani se așezară în valea Someșului și a Bistriței, iar mai la Sud pe Târnave și la Sibiu. Acești «primi hospites regni» cari fuseră chemați de regele Geiza, se bucurau de privilegiul de locațiune de a-și alege liber pe cârmuitorii lor. Ei fură colonizați atât pe pământul regesc — fundus regius, Königsboden — cât și pe pământ comitatens. Așezarea lor se făcea în regiuni deșarte și nelocuite — desertum et inhabitatum — sau mai bine *puțin* locuite, precum se vede din cuprinsul privilegiului acordat Ordinului

[1]) H. Marczali, *Enchiridion Fontium Historiae Hungarorum*, B-Pesta, 1902, p. 62 urm.

[1]) Nicolas Benckiser, *Siebenbürgen, Das Land und seine Menschen auf seinem Gange durch die Geschichte*, în «*Frankfurten Zeitung*», Nr. 110—111 din 1 Martie 1942, p. 5.

Teutonic din Țara-Bârsei [1]). In vecinătatea Țării Bârsei se găseau *Țara Secuilor* și *Țara Vlahilor*, adică a Românilor, prin care membri Ordinului putea trece fără nicio vamă — quod nullum tributum debeant persolvere cum transierint per *terram Siculorum* aut per *terram Blaccorum* —. Cât privește însă pe locuitorii băștinași din Țara Bârsei, cari nu erau decât Daco-Romanii băștinași, regele le îngădui libertatea — homines quoque nunc terram inhabitantes... liberos dimissimus — ceea ce arată că țara cedată Teutonilor nu era *pustie și nelocuită* — deserta et inhabitata — precum se susține în preambulul actului de cesiune către cavalerii teutoni. Termeni ca aceia de deșert și nelocuit erau termeni protocolari fără să redea realitatea stărilor de lucruri. In continuare textul privilegiului arată că regele le-a făcut această danie pentru ca membrii ordinului să se așeze în acea margine a țării ca o nouă plantație spre a înfrunta atacurile păgânilor și spre a constitui acolo un puternic bastion împotriva barbarilor — quod ipsi in confinio illo tamquam plantatio novella sint et adsiduos paganorum patientes insultus, se pro regno tamquam firmum propugnaculum de die in diem morti opponere non formidant — [2]).

Așezările săsești primeau numele după « *locatorul* » lor, ca bunăoară *Hermann*, după care așezarea de pe râul *Sibiu* s'a numit *Hermannstadt*, românește Sibiu, sau după toponimia locală ca *Bistrița*, după râul cu același nume. Hotarul comunei s'a numit « *hatar* » sau « *hatiert* », deci cu un termen împrumutat dela localnici. Pe hotarul comunei se ridicau diversele conacuri sau curți — *Hof* — ca *Bauernhof*, *Gasthof*, *Pfarrhof* etc. Curțile erau întărite pentru o mai bună apărare împotriva agresorilor. Felul acesta de construcție s'a păstrat până astăzi, constituind laturea caracteristică a așezărilor săsești din Dacia. Numai în timpul regelui Geiza luară ființă peste 200 de așezări germane în regiunile miniere din comitatul Scepus (Zips), dară și în Dacia cu deosebire în părțile Sibiului,

---

[1]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, I, Nr. 19, p. 11 urm.

[2]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, Nr. 21, p. 18 urm.; Hurmuzaki-Densușianu, *Docum.* I. 1, p. 74; cfr. Bula papală care confirmă donațiunea regală la Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, Nr. 34, p. 22 urm. și Hurmuzaki-Densușianu, *Docum.* I. 1, p. 76.

Reghinului și Bistriței. La Bistrița colonizările săsești s'au făcut pe teritoriul domenial, iar la Reghin pe pământ comitatens sau județean.

In anul 1211 regele Andrei al II-lea (1205—1235) chemă *Ordinul Teutonilor* în Transilvania și-i încredință vaste terenuri în Țara-Bârsei, îngăduind cavalerilor să construiască acolo cetăți de lemn cu târguri în jurul lor [1]). In anul următor le permise să ridice și cetăți de piatră-Burgen — [2]). In urma acestui privilegiu luară ființă cetățile *Marienburg — Feldioara*, *Kronstadt - Brașovul*, *Törzburg - Branul*, *Rosenburg-Râșnov*, *Kreuzburg-Teliul* ș. a. In anul 1222 regele reînnoi Teutonilor privilegiul și-l extinse și asupra regiunilor de dincolo de Carpați, adică în Transdanuvia munteană și moldoveană, unde cavalerii crucii erau liberi să cuprindă cât pământ vor dori pe socoteala Cumanilor și să-și asigure stăpânirea asupra cuceririlor făcute prin fortificații locale, pentru ca pe calea aceasta regatul ungar să se mărească — terram Burza nomine ultra silvas versus Comanos contulimus ut et regnum per conversationem eorum propagatur dilatetur —. Iar la trecerea lor prin țara Vlahilor și Secuilor — per terram Blaccorum — să nu plătească nicio vamă [3]).

Ordinul Teutonilor se folosi cu mare abilitate de îngăduințele regale, consolidându-și de-a-binelea pozițiunile sale atât în Țara-Bârsei, cât și în Transdanuvia cumanică și tinzând la emancipare față de rege. Ei umblau să se sustragă dela obligațiunile lor față de regele Ungariei și să recunoască numai supremația papală, dară și aceasta limitată numai la cele spirituale. In scopul acesta Ordinul se adresă Papei cu rugămintea de a-l primi sub înalta sa protecție [4]). Dar gestul acesta ajunse la cunoștința regelui Andrei și-l indispuse peste măsură. Regele îl consideră drept act de trădare față de coroana ungară și de aceea el recurse la măsurile de rigoare

[1]) Theiner, *Monumenta hist. Hung.*, I, 94; Hurmuzaki-Densușianu, *Doc.* I. 1, Nr. XLI, p. 56 urm.
[2]) *Ibid.*, p. 58; Hurmuzaki-Densușianu, T. I, XLI, p. 58.
[3]) Fejér, III, 1, p. 370; Hurmuzaki-Densusianu, *Doc.* I. 1, Nr. LIV, p. 74 urm.
[4]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, Nr. 41, p. 32 urm.; Hurmuzaki-Densușianu, *Doc.* I. 4, Nr. LXIII și LXIV, p. 85 urm.

în contra Ordinului, izgonindu-l în 1225 din Ţara Bârsei [1]). Atunci cavalerii se văzură siliţi să-şi încerce în altă parte norocul. Ei se retraseră şi din Transdanuvia şi, străbătând Polonia, ajunseră în Prusia, unde li se deschiseră nouă perspective pentru o aşezare statornică şi pentru o mai rodnică activitate în viitor.

In toiul neînţelegerilor dintre rege şi cavalerii crucii, coloniştii germani laici de pe « fundus regius » din Sibiu, izbutiră să obţină dela regele Andrei confirmarea deplină a drepturilor şi pronomiilor lor prin aşa numitul « privilegium andreanum » din 1224 [2]). In temeiul dispoziţiunilor acestui privilegiu, Saşii din Dacia fură recunoscuţi ca o *comunitate etnică autonomă*, cu centrul de cârmuire la Sibiu. Principiul de temelie pe care se rezema această comunitate se rezumă în cuvintele: *unus sit populus*, principiu înfăptuit în cunoscuta instituţie a « *universităţii săseşti* — universitas Saxorum — care avea în fruntea ei pe *comitele* Saşilor — comes Saxorum, Sachsengraf, Königsgraf —, ales de comunitate pentru apărarea intereselor ei şi pentru distribuirea dreptăţii. Comitele săsesc răspunde regelui o dare anuală de 500 mărci argint. In caz de războiu, Saşii erau obligaţi să mobilizeze un contingent de 500 de oameni bine echipaţi şi înarmaţi pe socoteala lor. Aceasta însă numai pentru cazul când războiul se purta în ţară şi când însuşi regele comanda armata. Pentru expediţiile militare înafară de ţară, Saşii erau obligaţi la mobilizarea unui contingent de 100 oşteni când comanda regele şi numai de 50 când comanda era încredinţată unui locţiitor al regelui. Litigiile mai mici dintre Saşi se judecau de juzii lor naţionali, numiţi « Grafen » sau « Greffen », aleşi de comunitate. Aceştia constituind cele 7 scaune săseşti — *Sachsenstühle* — latineşte « *sedes* », ungureşte « *szek* ». In seama acestor « grofi » cădeau şi toate atribuţiunile de ordin administrativ, fiindcă disjungerea justiţiei de administraţie aparţine unei epoci mai târzii. După aceste 7 scaune de judecată, care îşi aveau sediul lor în şapte localităţi întărite — *Burgen* — teritoriul colonizat de Saşi s'a

[1]) Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, I, Nr. 45, p. 36 urm.
[2]) *Ibid.* Nr. 43, p. 32 urm.; Iosif Schiopu, *Diploma adreiană din 1224*, Cluj, 1934, p. 14 urm.

numit țara celor 7 burguri —. *Siebenbürgen* — nume de care se menționează mai întâi în cronica rimată din Stiria —. *Steierische Rheimchronik* — a lui Ottokar. Numele acesta s'a estins cu vremea asupra Daciei întregi, sub forma de « *Siebenbürgen* », latinește « *Septem Castra* » și slavonește « *Semgorodъ* ». Provincia din jurul Sibiului s'a numit sibicensă — provincia Cibicensis — după râul Cibin sau Sibiu care o parcurge. După această provincie Iancu Vodă din Hunedoara apare în baladele populare sub numele de Iancu Sibiceanul, adecă Sibianul. Numele de Transilvania tradus din ungurescul Erdeli — Ardealul — n'a fost acceptată, precum vedem, nici de Sași și nici de Slavi. Aceștia din urmă traduc pe germanicul Siebenbürgen. In condițiunile acestea restabilirea vechiului nume de Dacia apare pentru Români pe cât de firesc, pe atâta de îndreptățit.

Pământurile pe care fuseseră colonizați Sașii le aparțineau cu drept de proprietate. Ei se bucurau de libera folosință a pădurilor și apelor din întreg cuprinsul fundului regesc. Tot ei își alegeau în mod liber pe preoții și dascălii lor, beneficiind astfel de cea mai largă autonomie în vieața lor politică, economică și culturală. De asemenea libertăți se bucurau și comunitățile săsești din părțile Bistriței ca și din Țara Bârsei în frunte cu Brașovul.

Organul deliberativ al comunităților săsești era adunarea provincială, pe care o convoca comitele săsesc la Sibiu și la care luau parte și reprezentanții Sașilor din Bistrița și Brașov. Tendința comunităților săsești spre o organizație unitară își atinse ținta urmărită numai în timpul regelui Mateiaș Corvinul. Numai atunci comunitățile săsești de pretutindeni dobândiră dreptul de a-și alege liber pe comitele și pe grofii lor, cu toții răspunzători organului lor național reprezentativ, care era *universitatea săsească*.

* * *

Cu stingerea dinastiei Arpazilor, întâmplată la anul 1301, se închide primul capitol din istoria supremației unguești asupra Daciei. Aruncând o privire retrospectivă asupra principalelor întâmplări din această epocă, vedem că Ungurii, la

descălecatul lor la Tisa, găsiră pe teritoriul vechii Dacii trei principate indigene, ale căror teritorii coincideau cu circumscripțiile administrative ale celor trei Dacii de odinioară și anume circumscripția Daciei Porolissense, a Daciei Apulense și a Daciei Malvense. După arătările celor mai vechi cronice ungurești, populațiunea acestor trei voivodate se compunea din *Daco-Romani indigeni* și din câteva seminții slavone, care, în năzuința lor spre Balcani, conviețuiră un timp oarecare cu autohtonii, până ce resturile lor ajunseră să fie absorbite cu desăvârșire de aceștia.

Luptele năvălitorilor împotriva indigenilor din Dacia dăinuiră mai bine de un secol, adică dela 896—1003, când ele luară sfârșit prin înfrângerea rezistenței autohtonilor și înlăturarea ultimelor urme de autonomie locală, în timpul domniei regelui Ștefan cel Sfânt. Impotrivirea eroică a Daco-Romanilor a găsit un puternic răsunet în cântecele de vitejie și în baladele ungurești, care au servit la rândul lor ca izvoare de informație autorului anonim al celei mai vechi cronice ungurești din secolul al XII-lea.

Pentru Ungurii obișnuiți cu vieața de stepă, munții și codrii formau un obstacol de neînvins. Pătrunderea lor succesivă în regiunile de dincolo de pădure, ultrasilvane sau transilvane, constituia pentru ei unul din cele mai mari succese de arme. De aceea, în concepțiunea lor politică, Dacia devenise o *Ultrasilvanie* sau un *Erdeli* după limba lor, o nomenclatură impusă de ei Daciei. Nomenclatura ungurească a fost impusă și băștinașilor dacoromani cari se obișnuiseră cu numele de *Ardeal*, menit să înlocuiască pe cel vechiu de *Dacia*, pentru a șterge din amintirea lor tradițiile milenare legate de acest nume.

Cât de șubredă era la început această numire impusă supușilor se evidențiază din faptul că Sașii cari fură chemați pentru colonizarea Daciei, *nu acceptară* această numire oficială, ci ei continuă până astăzi să numească noua lor patrie adoptivă « *Siebenbürgen* ». Iar după Sași s'au luat și *Slavii* cari numesc Dacia *Semgorodъ*, ceea ce nu este decât o traducere verbală a lui *Siebenbürgen*. O revenire la străvechea și tradiționala nomenclatură de Dacia, împrospătată în epoca

umanistă şi acceptată de Horia, se impune deci astăzi mai mult ca oricând.

Tradiţia ducatului porolisens şi apulens era aşa de înrădăcinată în Dacia, încât Ungurii se văzură nevoiţi să respecte organizaţia voievodală a acestor două Dacii, grijind ca atribuţiunile voievodale ale vechilor duci să treacă după cucerire asupra regelui Ungariei. Dar acesta nu reuşi să înglobeze simplu vechile voievodate în regatul său, ci fu silit să respecte vechea autonomie a ambelor ducate dacice, delegând unui locţiitor puterea militară şi administrativă asupra lor, cu numele de *voievod* al Ardealului. In amintirea celor două voievodate, bihorean şi ultrasilvan, apăreau adese chiar *doi voievozi* ai Ardealului. Aceeaşi atitudine observară Ungurii şi faţă de voievodatul Daciei Malvense sau bănăţene, unde vechea organizaţie voievodală fu înlocuită prin organizaţia marhională, adică a unei mărci de graniţă pe care ei o numiră *bănie* sau *banat*, cu un termen moştenit dela Avari.

Dară cum în urma unui crâncen războiu de mai bine de o sută de ani, în cursul cărui Ungurii reuşiseră să supună Dacia, populaţia autohtonă dacoromană avu mult de suferit, noii stăpânitori ai Daciei recurseră la o vastă operă de colonizare cu elemente germane şi secueşti. Coloniile germane aveau caracter agricol şi industrial, coloniştii saşi constituind pătură de meşteşugari şi târgoveţi ai Daciei, cu largi privilegii şi pronomii cum se cuveneau unui element etnic chemat anume din depărtare pentru înjghebarea vieţii orăşeneşti în Dacia. Caracterul acesta al chemării lor Saşii înţeleseră să-l păstreze până astăzi.

Cu totul altul era caracterul colonizării secueşti. Secuii fură colonizaţi în părţile răsăritene ale Daciei, ca element de strajă a graniţelor muntoase în contra necontenitelor invazii ale Cumanilor, Tătarilor şi Turcilor. Organizarea lor avea caracter militar, grăniceresc. Şi ei se bucurau ca şi Saşii de largi privilegii şi de o vastă autonomie administrativă. Comitele Saşilor şi comitele Secuilor se alegeau din rândurile lor, fiind un exponent naţional al acestor colonişti, câtă vreme voievodul Ardealului şi banul Timişului nu erau decât oameni de încredere ai regelui şi îndeplinitori ai ordinelor şi dispoziţiunilor acestuia.

Cât priveşte pe Unguri, propriu zişi, numărul lor în Dacia era redus la elemente singuratice pe care regele le răsplătea pentru faptele lor de arme cu latifundii întinse în Dacia. Ei constituiau pătura privilegiată de conducere și de suprafață, cu porniri şi năzuințe feudale, împrumutate din Apus. Impreună cu clerul înalt, beneficiar al vastelor domenii cu care regii apostolici se grăbiseră să înzestreze ctitoriile lor monahale şi episcopeşti din Dacia, latifundiarii laici dețineau cu îndărătnicire puterea politică și economică a Daciei, îngrădită doară de privilegiile acordate Sașilor și Secuilor.

Trufaşa lor atotputernicie se întemeia pe puterea de muncă și producție a populațiunii indigene subjugate, care se istovea sub apăsarea prestațiilor de tot felul în bani și în natură. Privilegiile nemeșești ispiteau mereu pe conducătorii firești ai indigenilor, ademenindu-i mereu să se contopească cu clasa conducătoare ungurească, trădând astfel interesele cele mai elementare ale conaționalilor lor şi lăsându-i pradă asupririlor celor mai umilitoare și a despoierii de străvechile lor drepturi de autohtoni.

Dară cu toate acestea Daco-Romanii sau Vlahii indigeni izbutiră să se afirme încă multă vreme ca *a treia națiune politică în Dacia*, precum o găsim mereu menționată în documentele oficiale ale timpului alăturea de Saşi şi de Secui. Numai la 1438 Ungurii uzurpară pentru ei acest rol, prin faimosul pact de uniune cu Sașii și Secuii, cărora li confirmară în schimb vechile lor privilegii. Şi astfel s'a pecetluit desmoștenirea Daco-Romanilor indigeni și de ultimele resturi din străvechile lor drepturi politice și sociale de care se mai bucuraseră până atunci. Dar reducerea autohtonilor la starea de « rumâni » sau « iobagi » ca sub Huni și Avari, n'a frânt puterea lor de rezistență și îndărătnicie dacică. Dimpotrivă, apăsarea a sporit energiile latente și a oțelit forțele de vieață ale indigenilor, făcându-i să înfrunte cu îndârjire vitregia vremurilor, dovedind că sângele apă nu se face.

	Lei
I. IONESCU-DOLJ. Contribuţiuni la istoria luptei duse de Domnitorii Români în contra introducerii şi aplicării regimului capitulaţiunilor în Principate. Raportul lui Coronini	30.—
V. MIHORDEA. Biblioteca Domnească a Mavrocordaţilor	45.—
N. IORGA. Două pagini din Istoria Fanarioţilor	12.—
R. V. BOSSY. Vechi năzuinţe federaliste în Sud-Estul European	12.—
ION RĂDUCANU. Adam Smith	30.—
N. IORGA. Încercări austriece de anexiune a ţărilor noastre	15.—
DIMITRIE GUSTI. Problema sociologiei. Sistem şi metodă. Trei comunicări	60.—
CONSTANTIN I. KARADJA. Cea mai veche menţiune a Daciei în tipar	15.—
ION I. NISTOR. Tudor Vladimirescu şi Sfânta Alianţă	20.—
DAMIAN P. BOGDAN. Pomelnicul dela Bistriţa şi rudeniile dela Kiev şi dela Moskova ale lui Ştefan cel Mare	35.—
ANDREI RĂDULESCU. Influenţa italiană asupra Dreptului român	25.—
I. LUPAŞ. Emanuil Gozsdu (1802—1870). Originea şi opera sa	45.—
TOMUL XXIII (1940—41):	500.—
1. N. IORGA. O carte de gândire conservatoare românească	15.—
2. GENERALUL R. ROSETTI. — 1. Câteva scrisori şi documente turceşti privitoare la ţările noastre. — 2. Două scrisori cu privire la cumpărarea de tutun din Rusia	20.—
3. N. IORGA. Individualism şi solidarism în desvoltarea istoriei	10.—
4. ANDREI RĂDULESCU. Regimul juridic al Bosforului şi Dardanelelor.	25.—
5. ION I. NISTOR. Călugăriţa Elisaveta Sturdza. Un episod din timpul zaverei	10.—
6. VICTOR SLĂVESCU. 1. O « Autobiografie » a lui Dionisie Pop Marţian. 2. Corespondenţa D. P. Marţian-Gh. Bariţiu. Cinci scrisori (1862—1864)	50.—
7. N. BĂNESCU. Stăpânirea bizantină în Matracha (Tmutorokan), Chazaria şi Rusia, în timpul Comnenilor	20.—
8. ION I. NISTOR. Lucius Aprovianus	35.—
9. G. POPA-LISSEANU. Continuitatea Românilor în Dacia	65.—
10. GENERALUL R. ROSETTI. Participarea populaţiei civile la războiul din 1877—1878	15.—
11. GENERALUL R. ROSETTI. Despre Academii şi Institute	12.—
12. N. IORGA. Problema basarabeană şi problema Unirii Principatelor la 1855—1859	15.—
13. ALEX. LĂPĒDATU. 11 Februarie 1866	20.—
14. N. IORGA. Revelaţii toponimice pentru istoria neştiută a Românilor, I.	15.—
15. S. MEHEDINŢI. Academia, Instituţie Etnopedagogică	25.—
16. I. IONESCU-DOLJ. O pagină din istoria dreptului penal român	25.—
17. VICTOR SLĂVESCU. Dionisie Pop Marţian şi Dimitrie A. Sturdza în 1859	35.—
18. ION I. NISTOR. Principatele Române în preajma tratatului dela Adrianopol	30.—
19. N. BĂNESCU. N. Iorga, Elogiu academic	20.—
20. ION RĂDUCANU. Ideea naţională în gândirea economică a lui Friedrich List	20.—
21. ION I. NISTOR. Romanii în Transdanuvia	55.—
22. DIMITRIE GUSTI. Ştiinţa şi pedagogia Naţiunii	40.—
TOMUL XXIV (1941—42):	
1. R. V. BOSSY. Un drumeţ danez în Principate	8.—
2. R. V. BOSSY. Propaganda Austriacă împotriva Unirii Principatelor	10.—
3. ŞTEFAN METEŞ. Contribuţii la studiul populaţiei din Transilvania, în trecut, I.	30.—
4. ION I. NISTOR. Basarabia sub gospodăria românească	30.—
5. ION I. NISTOR. Ucraina în oglinda cronicelor moldoveneşti	35.—
6. ANDREI RĂDULESCU. Organizarea tutelei în dreptul românesc	60.—
7. ION I. NISTOR. Autohtonia Daco-Romanilor în spaţiul carpato-dunărean	40.—

	Lei
8. GENERALUL R. ROSETTI. Spicuiri prin dosare privitoare la războiul din 1877—1878	15.—
9. ION I. NISTOR. Miron Costin	25.—
10. ŞTEFAN METEŞ. Contribuţii la studiul populaţiei din Transilvania, în trecut, II	40.—
11. ANDREI RĂDULESCU. Mihail Kogălniceanu	60.—
12. Prof. G. TAŞCĂ. Influenţa preţului asupra producţiei solului . . .	40.—
13. ION RĂDUCANU. I. C. L. Simonde de Sismondi	60.—
14. N. BĂNESCU. Patriarhul Athanasios I şi Andronic II Paleologul .	60.—
15. ION I. NISTOR. Ungurii în Dacia Carpatină	60.—

C. 77.937.

PREŢUL LEI 60.—